

De lange weg naar Londen

Van Marian Rijk verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Polderpioniers
Eeuw in versnelling
Vergeten goud

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Marian Rijk

De lange weg naar Londen

Het verhaal van Engelandvaarder
Charles Pahud de Mortanges

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6803 5

© 2025 Marian Rijk

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie Royal Air Force Coastal Command, 1939-1945, IWM

(CNA 4710) © Imperial War Museums

Foto auteur © Ruud Pos

Ambo|Anthos *uitgevers* vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

‘En gij, wat doet gij?’

Amersfoort, 15 mei 1942

Tussen de spijlen van het tuinhek glinsteren spinnenwebben met dauwdruppels als juwelen: de voorbode van een zonnige dag. Een dunne, witgrijze sluier van nevel omhelst het huis. Een sprookjesachtig beeld, maar hij weet wel beter. Het is bijna halftien en de gordijnen zijn nog gesloten. Wat zal hij dit keer aantreffen?

Pahud recht zijn rug. Met zeven stappen staat hij bij de voordeur. Hij steekt zijn sleutel in het slot en draait, maar het hout geeft niet mee; Irma moet de voordeur uit behoedzaamheid met het nachtslot hebben vergrendeld. Hij legt zijn hand op de koperen knop van de trekbel. Even valt zijn blik op het naambordje op de deur waarin met sierlijke letters zijn naam is gegraveerd: CHARLES F. PAHUD DE MORTANGES. Hij sluit zijn ogen. Deze dichte deur herbergt zoveel herinneringen. Een palet aan emoties drukt op zijn schouders, verlamt zijn benen, duwt zijn laarzen vast op de tegels. Zijn hand glipt van de bel. Hij trekt niet. De opgewekte rinkel zou de sluier verbreken. Liever houdt hij de roes nog even vast, een paar tellen maar. Dan heft hij zijn hoofd. Hoe zwaar zijn benen ook zijn, hij moet ze optillen om de plannen van vandaag uit te voeren.

Vanochtend heeft hij de eerste trein uit Aerdenhout gepakt om voldoende tijd te hebben om het huis aan de Heiligenbergweg in Amersfoort te bezoeken voordat hij naar Ede door zal reizen. Hij wil er zeker van zijn dat Irma zich staande houdt. Tweeëntwintig

jaar geleden deed hij haar de belofte om altijd voor haar te zorgen, en dat zal hij blijven doen. Hij trekt zich los van de tegels en loopt via de brandgang achterom.

Zodra hij het poortje naar de achtertuin opent, ziet hij door het keukenraam zijn echtgenote aan de eettafel. Irma houdt haar ellebogen op het blad, haar gezicht rustend in haar handen. Een standbeeld lijkt ze. Het stilleven wordt onderbroken door een blaf van Rex, opgewekt zoals altijd. Irma kijkt op. Haar oogleden zijn dik en rood, de lijnen in haar gezicht dieper dan vorige week. Hij steekt zijn hand op. Ze ziet hem – even gaan haar wenkbrauwen omhoog, dan geeft ze hem een kort knikje terug.

De geur van sigaretten hangt in de keuken. Pahud zet een glas water voor zijn echtgenote neer en gaat tegenover haar zitten. De oude Deense dog legt zijn kop op zijn schoot.

‘Ik had je niet verwacht,’ zegt Irma. Haar vingers strijken langs de onderzijde van haar ogen. ‘Wat brengt je hier zo vroeg, Charles?’ Elk woord is zorgvuldig gekozen om te voorkomen dat ze de controle verliest, maar hij herkent de zachte hapering die de afgelopen weken in al haar zinnen doorklonk en die als een snik tot uiting komt als ze zijn naam uitspreekt: *Sjarrel*.

Hij had het haar vorige week zondag verteld, hier aan dezelfde keukentafel, en eergisteren nog door de telefoon. Maar hij is geduldig en herhaalt de reden van zijn komst. ‘Ik ben opgeroepen om me te melden in de kazerne van Ede. Vandaag is de jaarlijkse controle van alle Nederlandse beroepsofficieren. Ik dacht, als ik op tijd vertrek uit Aerdenhout, dan kan ik nog even bij je langs om te kijken hoe het gaat.’

‘Het is eigenlijk niet te doen, maar het gaat,’ zegt ze, zonder op te kijken.

Overleven, dat is wat ze doet, net als hij. Soms zou hij naar een vergeten hut in een bos ver weg van de bewoonde wereld willen vluchten om alleen te zijn met zijn gedachten, soms zou hij zijn

vuisten kapot willen slaan op een toevallig voorbijkomende Duitser, soms zou hij willen verdrinken in een zacht, warm bad. Maar dat alles doet hij niet. Hij blijft in het gareel. Toegeven aan het verdriet zou uiteindelijk niets opleveren, en al helemaal geen genoegdoening. Pahud schuift de stapel post op de tafel naar zich toe, opent envelop na envelop en scant de kaarten. Steunbetuigingen met daaronder de namen van vrienden en bekenden volgen elkaar op. In zijn maag wint een zeurende knoop aan kracht en met een zucht schuift hij de hele stapel opzij.

‘We zullen een bedankkaart moeten opstellen voor hun medeleven,’ zegt hij.

Irma knikt.

Zodra Pahud opstaat duwt Rex zijn kop tegen zijn knieholte. Hij aait de hond. ‘Ja jongen, we gaan er even opuit.’

Anderhalf uur later staat hij opnieuw in de voortuin van zijn huis. De voordeur heeft hij zo zachtjes mogelijk achter zich dichtgetrokken. Nog even wachten. Hij schoffelt met de zool van zijn laars het onkruid tussen de tegels los, schuift het aan de kant en kijkt op. Smalle bundels zonlicht, gefilterd door het groene loof van de eik aan de overzijde van de straat, verwarmen zijn wangen en neus.

Na de wandeling had Rex direct zijn mand in de keuken opgezocht. Pahud trof op de divan in de woonkamer Irma aan. Ze was in slaap gevallen, zo diep dat ze niet merkte dat hij binnenkwam. Het lijstje met de foto van Buuk lag op het tapijt. Waarschijnlijk was het uit haar handen gegleden. Hij had het teruggezet op de schouw. De blik van zijn zoon was zo krachtig, vol levenslust en zelfvertrouwen. Zo had hij even gestaan tegenover de onbeweeglijke zwart-witte Buuk, met de langzame ademhaling van Irma naast hem.

Hij moest verder, hij werd verwacht in Ede. Hij depte met een zakdoek zijn ooghoeken, snoot zijn neus, dronk een glas melk, ging naar de wc en sloop de deur uit.

Wat rust zal Irma goed doen. Hij heeft een briefje achtergelaten: na de bijeenkomst zal hij haar opnieuw opzoeken voordat hij terugreist naar Aerdenhout, naar het door hem opgezette revalidatieoord Kareol, waar hij als commandant intern verblijft.

In de heester schettert een opgewonden kolonie mussen. De natuur laat zich niet onderdrukken, zelfs niet in de stad, zelfs niet nu. Hij werpt nog eenmaal een blik op de voordeur, loopt dan het paadje af, de voortuin uit en volgt de straten naar het station.

Hij is niet de enige in uniform. Op het perron staat een tiental gedomobiliseerde beroepsofficieren die zich ook gaan melden voor de ‘Tweede verplichte bijeenkomst ter controle van de voormalige Nederlandse weermacht’. Dat er vanaf Amersfoort al zoveel manschappen instappen geeft vertrouwen, toch kan hij het getier van Garrelt nog niet uit zijn gedachte verbannen.

Zes dagen geleden was het dat Pahud aan zijn bureau in het kantoor van Kareol aanbevelingsbrieven zat te schrijven aan ondernemingen in de hoop een aantal herstelde oorlogsgewonden aan een betrekking te helpen, toen zijn secretaris met een vaart de deur had opengegooid. Garrelt wierp de ochtendkrant op het bureau en tikte met zijn vinger op de oproep voor de controlebijeenkomst op 15 mei en beweerde dat het dit keer weleens een valstrik zou kunnen zijn. Pahud had stellig gereageerd: niet voldoen aan de oproep was geen optie. De Duitsers zouden een weigering niet zomaar aan zich voorbij laten gaan. Hij was niet van plan zich strafmaatregelen op de hals te halen.

Garrelt gaf niet op. Hij ijsbeerde met zijn lange benen en grote schoenen door het kantoor, schudde zijn hoofd, streek een paar keer over zijn huzarensnor en herhaalde dat het een list van de Duitsers was. Toen wierp hij een blik op de kalender aan de muur en verklaarde per direct naar Engeland te vertrekken om zich aan te sluiten bij de geallieerden. Hij had contacten die hem zouden helpen om naar Londen af te reizen. Pahud moest lachen om de

gedachtekronkel van zijn secretaris en kreeg het toen even heel koud, kippenvel koud. Tranen dreigden op te wellen achter zijn ogen, maar hij wist ze weg te denken, schudde Garrelt de hand en wenste hem een goede reis.

Hij was dolgraag meegegaan: het zou een uitweg zijn voor hem persoonlijk en bovenal zou hij vanuit Londen een bijdrage kunnen leveren aan de bevrijding van zijn land. Maar de verantwoordelijkheid over Kareol knaagde aan hem. Ook had hij Irma gebeld – hij moest wel, hij kon niet weggaan zonder haar in te lichten – en ze had hem bewogen niet te gaan. Niet nu. Later, zo galmt het door zijn hoofd, zo snel als het kan, als het goed genoeg gaat met haar. Zijn secretaris was zesentwintig – negentien jaar jonger dan hij – en ongebonden. Er was niets wat hem in Nederland hield.

Diezelfde zaterdag was Garrelt zonder hem vanuit Kareol vertrokken. Sindsdien was het een stuk stiller op het kantoor in Aerdenhout.

Pahud schudt zijn hoofd in een poging de herinnering aan hun gesprek los te laten. Alle beroepsofficieren in Nederland worden nou eenmaal in de gaten gehouden door de bezetter. Veertien maanden geleden had hij zich ook moeten melden. Toen mocht hij na het afgeven van een pasfoto en zijn adres gewoon weer naar huis. Deze keer zal het niet anders zijn.

In Utrecht wacht aan de andere zijde van het perron een extra trein om de militairen naar Ede te brengen. Iemand fluistert zijn naam als hij de coupé instapt; Pahud knikt vriendelijk en vindt een plekje bij het raam. De luitenant-ter-zee tegenover hem kijkt hem glunderend aan: ‘Ritmeester Charles Pahud de Mortanges! Wat een eer om met een groot olympisch ruiterkampioen te reizen.’

Pahud – zoals vrienden hem meestal eenvoudigweg noemen – steekt zijn hand uit. ‘Aangenaam.’ Hij hoort zijn eigen schorheid en kucht inwendig. Met een luchtigere stem gaat hij verder: ‘Ach weet u, met goede paarden is veel te bereiken. U gaat ook naar de Mauritskazerne?’

De luitenant antwoordt: 'Om onze neuzen te laten tellen.'

Pahud glimlacht. 'En te zien of de koffie nog net zo beroerd is als vorig jaar.'

Vanaf station Ede-Wageningen volgt hij de stoet van uniformen de Stationsweg af, door het hek van de Mauritskazerne, over het pad naar de grote houten toegangsdeur en dan naar de exercitiehoeve waar Nederlandse militairen aan tafels zijn gegroepeerd. Bij elke doorgang en elke deur staan Duitse soldaten om hem en zijn collega's de weg te wijzen. Binnen speurt hij naar een plek tussen de manschappen, ziet wat bekende gezichten en steekt zijn hand op ter groet.

Dan slaat de deur achter hem met een klap dicht. Het geroezemoes valt stil, mannen kijken verbaasd op. Hij stapt naar de uitgang, maar een gewapende wacht blokkeert hem: '*Es gibt hier kein Zurück.*'

Door de hoge ramen ziet Pahud een stel *Fallschirmjäger* met mitrailleur het gebouw omsingelen. Verdomme, de smeerlappen! Hoe had hij zich kunnen laten overvallen? Waar was zijn alertheid? Hij is ingesloten.

Hij overziet de ruimte. Is er werkelijk geen uitweg? Bij elke deur staan meerdere soldaten. Een aantal Nederlanders spiedt net als hij behoedzaam rond, maar de meesten kijken verdwaasd, niet in staat tot enige actie. De kans dat een collega een wapen draagt waarmee iets valt uit te richten is miniem. Als militairen hebben ze hun wapen na de capitulatie ingeleverd, vernietigd of heel ver weggestopt. Hij tast naar het zakmes in zijn broekzak en omvat het met zijn hand. Rustig blijven moet hij, overzicht houden, alert zijn op een kans en zodra die er is: toeslaan.

Aan de overzijde van de hal, bij een zijdeur, worden namen opgeroepen. Een paar collega's staan op, maken zich los van de massa, kijken niet op of om en verzamelen zich bij de bewapende zijdeur. Ze mogen het pand verlaten. NSB'ers, vermoedelijk, en an-

dere Duitsgezinden. Pahud vloekt binnensmonds. Dit zijn mannen die bij hun beëdiging als officier trouw hebben beloofd aan koningin Wilhelmina. Meelopers zijn het, ruggengraatlozen, verraders.

Een bruinhemd van de Sturmabteilung klimt op een tafel en verheft zijn stem: de mannen zijn bij deze krijgsgevangen gemaakt. De man verkondigt dat de betrokkenheid van Nederlandse beroeps-officiëren bij ondergrondse verzetsactiviteiten aanleiding is voor deze represaille. Aan de *'Großmütigkeit'* van de Führer is een einde gekomen. Vandaag zullen meer dan tweeduizend Nederlandse beroepsofficieren vanuit vijf kazernes afgevoerd worden naar Duitsland, zonder bagage en zonder afscheid te kunnen nemen. Pahud balt zijn vuisten. Tweeduizend gevangenen in een klap. Dat is ongekend. Onwezenlijk ook.

De sa'er wijst van de menigte naar een aantal Duitse soldaten die achter een rij tafels heeft plaatsgenomen: *'Zur Meldung!'*

Voorzichtig komt er wat beweging in de zaal. Een eerste beroepsofficier schuifelt gedwee naar de rij tafels, de identiteitspapieren in de hand. Dan volgen er meer. Hij scant en zoekt, maar ziet geen mogelijkheid om iets te doen aan de benarde situatie waarin hij en al die anderen verzeild zijn geraakt. Overal waar hij kijkt, tussen de tafels en voor de deuren en ramen, ziet hij Duitse uniformen.

Hij denkt aan Irma en meteen kruipt de misselijkheid omhoog. Wat zal ze schrikken als ze hoort dat hij gevangen is genomen. Hij móét haar spreken. Hij stapt op een Duitser af, maar die duwt hem slechts een formulier in handen dat naar familie opgestuurd gaat worden. Op de voorzijde staat de motivering van het krijgsgevangenschap, op de achterzijde kan hij het verzoek schrijven om een koffer met de benodigde artikelen af te geven bij de kazerne. De bagage zal worden nagestuurd. Pahud krabbelt er een persoonlijk bericht bij in de kantlijn. Hopelijk is hij snel terug. Tot die tijd moet ze haar zusjes en enkele vrienden vragen haar op te blijven zoeken.

Hij schuift als een van de laatsten aan bij de rij voor de tafels.

Hij moet zijn lucifers inleveren. En zijn zakmes. Vanochtend was hij van Kareol vertrokken met een ‘Tot vanavond!’ Dat kan hij wel vergeten. Het revalidatieoord is naast zijn secretaris nu ook zijn commandant kwijt. Hoe moet de aansturing plaatsvinden? Wie gaat de continuïteit waarborgen? Kareol is het laatste bastion van de Nederlandse krijgsmacht en biedt oorlogsslachtoffers hoop op een toekomst; dat moet zo blijven. Al vanaf de oprichting loeren NSB'ers naar Kareol met slecht verborgen woede. Zij beschouwen het revalidatieoord als een bovengrondse verzetshaard en krijgen nu de kans om het op te doeken. Twee jaar lang heeft hij onenigheid en beschuldigingen kunnen afwenden door een goede relatie op te bouwen met de Duitse garnizoenscommandant, onder het motto ‘Für unsere Kriegsverwundeten tun wir alles’. Ondertussen had hij binnenshuis een oogje dichtgeknepen als Garrelt verzetskranten als *Het Parool* en *Vrij Nederland* verspreidde op Kareol en de inzetbaarheid van min of meer herstelde oorlogsgewonden voor verzetsactiviteiten inventariseerde.

Het was een ingewikkelde balanceeract geweest: hoever kon je gaan en hoelang kon je daarmee doorgaan en er nog mee wegkomen? Garrelt is daar een meester in gebleken. Hij niet.

Neurenberg – Stanislau – Aerdenhout – Amersfoort

Pahud is *'kaltgestellt'* en hij kan er niets aan doen. De Duitsers hebben met het gedwongen krijgsgevangenschap van de Nederlandse beroepsofficieren in één keer ruim tweeduizend potentiële tegenstanders onschadelijk gemaakt. Hij weet dat hij en alle andere mannen worden beschermd door de Derde Geneefse Conventie uit 1929, waarin bepaald is dat ze als krijgsgevangenen menslievend behandeld moeten worden. De tijd zal leren wat de Duitsers daaronder verstaan.

In de coupé van de keurige, vrij luxueuze personentrein staat een alerte Duitse bewaker met een mitrailleur hem en zijn medegevangenen in de gaten te houden. De manschappen schuiven gelaten op de treinbanken: jong, oud, officieren, cadetten en adelborsten. Het is ongelooflijk. De Duitsers moeten deze massa-arrestatie *gründlich* voorbereid hebben. Hoe heeft hij hier in kunnen trappen? Al snel maakt die vraag plaats voor een volgende: hoe komt hij uit deze trein?

Achtenveertig uur duurt de tocht, met in het begin wuivende kinderen en wanhopige vrouwen langs het spoor – het nieuws van het krijgsgevangenschap is snel bekend geworden, en Irma zal het nu waarschijnlijk ook weten – en later lege perrons, slechtere huizen, minder koeien, en dan rivierdalen en heuvels. Achtenveertig uur in de trein met soms een stuk zuur brood en een plak worst.